

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Rus xalqının ictimai- sosial və mənəvi mədəniyyətinə Türk təsiri

Turkish influences on the social and spiritual culture of the russian people

Minaxanım Təkəli Nuriyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti., Azərbaycan, e-mail: proftomris@gmail.com

Özət

Türk-Slavyan əlaqələri qədim köklərə, özünəməxsus zəngin xüsusiyyətlərə malik olan dərin münasibətlərdir. Hər iki xalqlar arasında olan bu möhkəm və təsirli münasibətləri şübhəsiz, yetkin dil, mədəniyyət əlaqələri doğrultmuşdur. Bu baxımdan Rus dilindəki Türk mənşəli alınmalar Türk-Slavyan əlaqələri tarixində həm dərin, həm də silinməz izlər olmaqla qədim tarixi münasibətlərin nəticəsidir. Bu əlaqələr sonrakı yüzilliklərdə daha da inkişaf edərək iqtisadi, ictimai, siyasi və mədəni sahələri əhatə etməklə Şərqi Slavyan, o cümlədən rus dilində və mədəniyyətində silinməz izlər qoymuşdur. Deyə bilərik ki, türk xalqları ilə slavyan xalqları arasında sıx əlaqələr hələ Miladın ilk yüzilliklərində – slavyan tayfa birlikləri dövründə başlamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ardıcıl şəkildə davam etdiyindən bu ünsiyyət (istər iqtisadi, istər mədəni və s.) siyasi şəraitdən asılı olmayaraq daimi xarakterdə olmuşdur. Türklərin ruslara təsiri təkcə dildə deyil, antropologiyasında, adət-ənənələrində, mentalitetdə də öz təsirini tapmışdı. Bununla türklər cəsarətlə deyə bilərik ki, gələcək Rusiya imperiyasının dövləti, hərbi və iqtisadi əsasını qoydu. Lakin yaxın zamanlaradək Rus və ya digər Slavyan xalqlarının formalaşmasında, habelə dövlətçiliyinin təşəkkülündə və inkişafında türk faktorunun rolu sözün həqiqi mənasında danılmış, bu barədə tədqiqat xarakterli axtarımlar aparmaq yasaq sayılmışdı. Türk-Rus və ya qədim türklərin Şərqi Slavyan xalqları ilə olan hərtərəfli əlaqələrinin öyrənilib tədqiq olunması bu gün isə artıq yeni yanaşma tərzini, əvvəlkilərdən fərqli mövqe və habelə yeni baxış də tələb etməkdədir.

Əslində tarixi xarakterə malik olan bu təşəbbüs qonşu xalqlar arasında mövcud olan münasibətlərin tarixini öyrənməyə, habelə dilin tarixini, inkişaf mərhələləri və pillələrinin tarixi baxımdan mənşəsinə müəyyənləşdirməyə böyük imkanlar açır. Şərqi Slavyan dillərində işlənən və bu dillərə keçdiyi vaxtdan bəri bir neçə yüz illər boyu işlənmə müddətincə öz aktuallığını yenə də saxlamaqda olan türk mənşəli sözlərin mühüm qismini mədəni terminlər, xüsusən türklərdə sosial-mədəni həyatın erkən yetkinliyini göstərən sözlər yasa, yasak, yasovul, tamqa, tamojnya, denqi, yam (poçt yolu), surquç, kazna, tovar, bazar, arkan, basma, topor, barak, vataqa, palaş(ikiəgzizli qılınc), taqan, kabala, tarxan,

Citation/Atıf: NURİYEVA, MT. (2022). Rus xalqının ictimai- sosial və mənəvi mədəniyyətinə Türk təsiri. *International Journal of Language and Awareness*. 1(2), 57-62. DOI: 10.33390/ijla.1861

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Minaxanım Təkəli Nuriyeva
E-mail: proftomris@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

yarlıq, altın, tovarış, san (rütbə, ad-san), arba, oçaq, stakan, başnya, divan, kirpiç, utyuq, bulat, çuqun, bronza, fonar və s. təşkil edir. Şərqi Slavyan dillərinə keçdiyi vaxtdan bəri bir neçə yüz illər boyu işlənmə müddətincə öz aktuallığını yenə də saxlamaqda olan bu sözlər hazırda da qazanılan uğurları ifadə etməkdədir.

Açar sözlər: *şərqi slavyanlar; türk, mədəniyyət, rus*

Abstract

Turkish-Slavic relations are deep relations with ancient roots and rich features. Undoubtedly, these strong and influential relations between the two peoples have given rise to mature language and cultural ties. From this point of view, the acquisitions of Turkish origin in the Russian language are the result of ancient historical relations, having both deep and indelible traces in the history of Turkish-Slavic relations. These relations developed further in the following centuries and covered the economic, social, political and cultural spheres, leaving an indelible mark on the East Slavic, including the Russian language and culture. We can say that close relations between the Turkic peoples and the Slavic peoples began in the first centuries of Christmas - during the Slavic tribal associations. It should be noted that due to its consistent nature, this communication (whether economic, cultural, etc.) has been permanent, regardless of political circumstances. The influence of the Turks on the Russians had an impact not only on language, but also on anthropology, traditions and mentality. We can confidently say that the Turks thus laid the state, military and economic foundation of the future Russian Empire. However, until recently, the role of the Turkish factor in the formation of Russian or other Slavic peoples, as well as in the formation and development of statehood, was denied in the true sense of the word, It was forbidden to conduct research on this issue. The study of the comprehensive relations of the Turkic-Russian or ancient Turks with the peoples of the East Slavs today it requires a new approach, a different position than before, as well as a new perspective. In fact, this is an initiative of a historical nature to study the history of relations between neighboring nations, it also opens up great opportunities to determine the history of language, its stages and stages of development from a historical point of view. Developed in East Slavic languages and cultural terms (yasa, yasak, yasovul, tamqa, tamojnya, denqi, yam (poçt yolu), surquç, kazna, tovar, bazar, arkan, basma, topor, barak, vataqa, palaş (ikiəğızlı qılınc), taqan, kabala, tarxan, yarlıq, altın, tovarış, san (rütbə, ad-san), arba, oçaq, stakan, başnya, divan, kirpiç, utyuq, bulat, çuqun, bronza, fonar and so on.) are an important part of words of Turkish origin, which have remained relevant for several hundred years since their transition to these languages, especially in Turks, words that indicate the early maturity of socio-cultural life. These words have remained relevant for several hundred years since their transition to the East Slavic languages, still describe the successes that have been achieved so far.

Keywords: eastern Slavs, Turkish, culture, Russian

Məlum olduğu kimi, yer üzündə elə bir dil yoldur ki, başqa dillərlə qarşılıqlı təsirdə olmasın; belə bir "saf dil" sadəcə mövcud deyil. Qonşu xalqlarla sürən qarşılıqlı münasibətlər – gündəlik məişət və həyatla bağlı mədəni, ictimai-siyasi, iqtisadi əlaqələr, bəzən də hərbi toqquşmalar – tarix boyunca hər zaman öz əksini bu xalqların dilində tapır, həm də bu qarşılıqlı təsir ən əvvəl bu dillərin lüğət tərkibində əks olunur. Odur ki, "başlıca müasir ictimai problemlərdən olan ədəbi dillərin zənginləşdirilməsi, inkişaf etdirilməsi" (2, s.11) işi böyük, davamlı əlaqələrdən xəbər verir. Bu təsirin nəticəsi, münasibətlərin xarakterindən asılı olmadan hər zaman, həmişə əhəmiyyətli

olmuşdur. "Diller arasında görülen bu tür kelime alış verişleri bütün dünya dilləri için sözkonusudur. Bunlar dillərin zənginləşməsinə olumlu katkıları olan bir ölçüyü ifadə eder" (3, s.12). "Şübhəsiz, bununla həmin dillərin söz xəzinəsi zənginləşir, ifadəlilik imkanları artır, ümumi qrammatik quruluşu dəyişir və dilin tərəqqisi və formalaşmasında bu proseslər hər zaman müsbət nəticələr verir. Əlavə etməliyə ki, tarixi xarakterə malik həmin proses qonşu xalqlar arasında mövcud olan münasibətlərin tarixini öyrənməyə, habelə dilin tarixini, inkişaf mərhələləri və pillələrinin tarixi baxımdan mənzərəsini müəyyənləşdirməyə böyük imkanlar açır. Rusların qədim epik abidəsi olan "İqor alayı haqqında dastan"ın ümumi lüğətində

ayrıca Türk leksikasini tədqiq edən Nikolay Baskakov hələ bu araşdırma ərafəsi məsələ ilə bağlı: “bütün poema boyu Türk folklor elementlərinin özünəməxsus mifologiyası, poetikası, cərəyan edən totemik hadisələr və s. təsviri davam edir” şəklində özünün əsaslı və bitkin rəyinə malik idi: Türk xalqları tarixinin, etnoqrafiyasının, mədəniyyətinin bir çox şəraitdə təəssüf ki, qaranlıq görünən keçmişin tarixi-mədəni faktları haqqında zəngin qaynaq göstəricisi ola biləcək Türk mənşəli elementlərin öyrənilməsi fikrimizcə günümüzdə öz aktuallığını daha çox hiss etdirməkdədir.

Ümumtürk mədəniyyətinin bariz göstəriciləri olmaqla yanaşı Türk etnik təfəkkürü ilə sıx bağlı olan sözlər Rus dilində adicə alınma sözlər təsiri bağışlamır; bunlar həm də bu dildə Türk milli leksikasının incəliklərinin, bir çox əsas xüsusiyyətlərinin – daşıyıcısı və eyni zamanda milli mədəni irsimizin göstəricisi olmaqla öz üstünlüklərini də nümayiş etdirirlər. (10, s.132) Çünki dilin inkişafı o dilin sahib olduğu cəmiyyətin – xalqın inkişafı ilə bağlı baş verir. Buna görə də bir dilin inkişafını yalnız xalqın inkişafı fonunda düzgün və aydın görülməli bilinər (2, s.12) *Çünki* “həm təbii, həm də ictimai hadisə olan etnos tarix boyu özünəməxsus əlamətləri qoruyub saxlamaqla yanaşı, başqa etnoslarla bu və ya digər dərəcədə qarşılıqlı əlaqədə mövcuddur” (6, s.17). Yaxın zamanlaradək Rus və ya digər Slavyan xalqlarının formalaşmasında, habelə dövlətçiliyinin təşəkkülündə və inkişafında türk faktorunun rolu sözün həqiqi mənasında danılmış, Türk etnos və dillərinin qədim və aparıcı mövqeyi bilərəkdən görməzliyə vurulmuş, türklərlə bağlı milli və ya siyasi-ideoloji mövzularda söz açmaq, tədqiqat xarakterli axtarışlar aparmaq yasaq sayılmışdı, desək yanılmaz. (6, s.22) *Türk-Rus* münasibətlərinin və ya qədim türklərin Şərqi Slavyan xalqları ilə olan hərtərəfli əlaqələrinin öyrənilib tədqiq olunması bu gün isə artıq yeni yanaşma tərzii, əvvəlkilərdən fərqli mövqe və habelə yeni baxış də tələb etməkdədir. Bir qayda olaraq rus elmi fikrində Bizans mədəniyyətinin onlara təsirini hətta mübaliğəli bir şəkildə bəyanı ciddi yer tutur. Lakin əsl həqiqət isə budur ki, ruslar daha əvvəldən geniş ərazilərdə məskən tutmuş türklərdən geyim və silah-əsləhə, şeir, nəğmə və nağılları, habelə hərbi sənətin örnəklərini, fikir və düşüncə tərzini əxz

edərək Bizanslardan özlərinə daha yaxın coğrafiyada bulunan türklərin öncül nailiyyətlərindən bəhrələnməmişdilər. Türk və Slavyan xalqları əsrlərcə bir dövlət tərkibində, və yaxud ümumortaq sınırlarına malik olduğu üçün bu xalqların dilləri biri digərinə qüvvətli təsir göstərmişdir. Müəyyən bir dövrdə türk təsiri, başqa bir dövrdə isə slavyan təsiri yüksək olmuşdur ki, bu da əlbəttə, ən əvvəl siyasi vəziyyət və bir sıra ekstralinqvistik səbəblərlə bağlıdır. Türk-Rus qarşılıqlı əlaqələrindəki bu “fövqəladə səbəblər”lə bərabər bu münasibətlərin sərbəllə bəhrələri çox olmuşdur; bu barədə türkoloq alim Kononovun obrazlı söylədiyi kimi, “Gah barış, gah da savaş xarakteri alan rus-türk əlaqələri və münasibətləri etnogenezdə və mədəniyyətdə, memarlıqda və ornamentlərdə, ev əşyaları və adət-ənənələrdə, məişətin bəzi detallarında, eləcə də Rus dilinin lüğət tərkibində: rus salnamələrində və “İqor alayı haqqında dastan”da, heyvandarlıq və ovçuluq terminlərində, soyadı və ləqəblərdə, toponim, hidronim və s. saxlanmış külli-miqdar şərq (başlıcası Türk dillərindən) alınmaları (8, s.17) çoxdan Rus dilinin bütün semantik qruplarına, terminologiyasına və onomastik sistemə yayılmışdır.

Bu fikirlərə qüvvət olaraq demək istəyirik ki, bir çox dillərdə, eləcə də Rus dilində işlənən Türk mənşəli sözlərin mühüm qismini mədəni terminlər, xüsusən türklərdə sosial-mədəni həyatın erkən yetkinliyini göstərən sözlər yasa, yasak, yasovul, tamqa, tamojnya, denqi, yam (poçt yolu), surquç, kazna, tovar, bazar, kabala, tarxan, yarlık, altın, tovarış, san (rütbə, ad-san), arba, oçaq, stakan, başnya, divan, kirpiç, utyuq, bulat, çuqun, fonar və s. təşkil edir. Şərqi slavyan dillərinə keçdiyi vaxtdan bəri bir neçə yüz illər boyu işlənmə müddətincə öz aktuallığını yenə də saxlamaqda olan bu sözlər hazırda da qazanılan uğurları ifadə etməkdədir. Çünki “dil xalqın mənəvi sərəvətidir və bu cəhətdən tamamilə təbiidir ki, hər bir dil mənsub olduğu xalqın tarixi ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır. Dil elə bir güzgüdür ki, xalqın tarixi, dünyabaxışı, adət-ənənələri, mədəniyyəti öz əksini həmin güzgüdə tapır. (1, s.3)

Rus dilində külli miqdarda türk mənşəli sözlər uzun zamanlardan bəri istər “tikinti materialı” kimi (rus dili tarixində türkiizmlər yüksək derivatlıq aktivliyi qazanmış (5, s.173), istərsə də

“obraz mənbəyi” kimi işlənmiş, tarixi-siyasi və ədəbi-mədəni vəziyyətlə şərtlənərək real tarixi hadisələri əks etdirmişdir. Türk dillərinin Rus dili ilə əlaqələri erkən əsrlərdən etibarən başlamışdır və davam etməkdədir. Bunun da nəticəsində Rus dilindəki Türk sözləri bu dilə türk-slavyan xalqlarının geniş və hərtərəfli əlaqələri nəticəsində həm yazı və həm də danışq dili vasitəsilə keçmişdir. Bu alınmalar elm və mədəniyyətin geniş sahələrinə aid olan müxtəlif terminlərdən və ümumişlək leksikada artıq bərkıyən, vətəndaşlıq hüququ qazanmış olan dil vahidlərindən ibarətdir. Əslində, dillərin qarşılıqlı əlaqəsi zamanı bizim dərk etdiyimiz mənada “üstün dil”, “təsirə məruz qalan dil” kimi əks anlayışların fəvqündə elə bir təsir və üstünlüklər vardır ki, bu bizim alışmalı olduğumuz “üstün, hərtərəfli, qabil, zəngin dil” təsəvvürləri ilə əlaqəsi olmayan keyfiyyətdir. Bu, Türk sözlərinin Rus dilində yaratdığı həm sehrkar, həm cazibəli, həm də çox maraqlı ekzotik bir dünya – bununla yanaşı Türk sözlərinin daxili siqlətinin, ümumən Türk təfəkkür tərzinin üstünlüyü, qələbəsinin sonuçları idi.

Odur ki, bu məqsədlə çox qədim vaxtlardan Doğu Slav dillərində mövqə tutmuş Türk elementləri: geyim kultürü, hərbi işi, və ictimai həyatın zəruri sahələrilə bağlı yüzlərlə Türk sözlərini sadəcə lingvistik fakt kimi dəyərləndirmək birtərəfli təsir bağışlaya bilər. Türk xalqlarının dillərində işlənən çeşidli əşyaların, gündəlik zəruri vasitə adlarının; o cümlədən ev əşyaları və qiymət adlarının *Türk, Tatar, Noğay, Başkırd, Kırgız, Kazak...* isimləri ilə Rus kultüründə bulunması bunun tipik örnəklərindəndir: xalqın adı ilə birbaşa bağlı olan və bu adı daşıyanlar: казакин (kazakin, kazak üst geyimi, jaket növü); tarixən milli Türk xalqları alaylarında, məs., başkırdlarda hərbi üst geyimi), сибирка (Sibir kürkü); нагайка (qamçı, qırmanc; Noğay qırmancı; şallaq); татарка (Tatar qamçası); турецкая сабля (türk qılıncı; sabla); туркский барабан (türk barabanı); татарский столик (türk, tatar masası “alçaq, yastı masa”), нагайка (noğay qamçası); татарское зеркальцо (tatar güzgüsü; ayna); татарский аркан (tatar arkanı “örkən”), habelə sənət: турецкий диван, (türk divanı); оттоманка, (Osmanlı divanı); турецкие узоры (türk naxışı); турецкие букеты (türk dəməti, buketi) toxuculuq məmulatında və tətbiqi sənət növlərində qablar vəs. üzərində rəsm olunan çiçək dəstəsi; турецкие огурцы, турецкий

боб (türk xiyarı “buta”, türk lobyası “saçaq”) dekorativ naxış, ornamentlər və s. bədii örnəklərdə Türk xalqlarının həyat və məişət tərzinin, mədəniyyət ünsürlərinin güclü təsirini bəyan etməkdədir. (11, s.21)

Bizim fikrimizcə, məhz buna görə də Rus dilində varlığını sürdürən külli-miqdar Türk sözlərinə dünya dillərində baş verən söz alınması və mübadiləsi məsələsinin tam eyni kimi baxmaq bu əlaqələrin xarakterini düz müəyyən etməməkdən, şərq slavyan dillərində türk elementlərinin güclü mövqeyini görməməkdən irəli gəlir. Bu güclü təsirin başlıca amili, Türk sözlərinin Rus dilinə ibtidadan “kitab dili” yolu ilə deyil, Rus xalq dilində işlənərək keçməsidir; bu təmas canlı münasibətlərin təzahürüdür. Zira “bu dildə müəyyən yayılma arealına malik olan baltizmlər və fin uqor alınmalarından fərqli olaraq türkizmlər rus dilinin bütün şivələrində özünü göstərməkdədir” (12,s.81). Bu gün də Rus ədəbi dilindəki əsrlərlə bu dildə istifadə olunan: **curapki**//**jurapki** “yun toxunma corab”; **çemennik** “yem otu”; **donqus** (domuz) “abdal, sərsəri”; uşak “ögey oğul”; **talaşitsya** (təlaşlanmaq), **pazik** (oyun adı; paz sözündən); **korzun** “gürzə” sözündən (deyingən, bədrəftar(qadın)); **elban**//**elman** (yalman sözündən) “çətin, keçilməz dağ yamacı, zirvə”; **busoy**, busıy “boz”; **burçaq** “qırmızı noxud, mərci”; **boqara** bahar sözündən “yazlıq əkin”, boqarnoe zemledelie “bahar əkinçiliyi”, **burkun** “yem bitkisi”; **culma** (yolma sözündən) “qoyun dərisindən çıxan yun və b.k. *Türk sözlərindən daha artığı onun canlı qolunda- şeşitli ağızlarında də yaşamaqdadır.*

Demək ki, Rus dilindəki qədim Türk sözləri əslində alınma söz yox, böyük əksəriyyətlə Rus mühitində assimilə olunan qədim Türk xalqlarının dil yadigarlarıdır və bu mənada Rus dilindəki Türk sözlərinə tarixi fakt kimi yanaşmaq lazımdır. Bu çox sıx əlaqədir, dəqiq desək, bəlkə də müəyyən tarixi dövrdə türk mədəniyyətinin Rus mədəniyyəti içərisində mənimsənilməsi, tam şəkildə əriməsi dövrüdür. Rus dilindəki Türk mənşəli sözlər artıq bizə bu məlum tarixin faktları– sübutu və təzahürləri təsiri bağışlamalıdır.

Dil əlaqələri mədəni münasibətlərə yol açır. Eyni zamanda, Nikolay Baskakov Türk-Rus

əlaqələrinin daimiliyini, qarşılıqlı xarakterini göstərməklə bu münasibətlərin hərtərəfliliyini təmin edən cəhətləri daha da dəqiqləşdirməyə çalışaraq "İqor alayı haqqında dastan" da işlənən **bayan, bılvan (bolvan), div, bayar, çaga, sablya, çolka, teleqa, jemçug ...** kimi qədim *Türk* sözlərindən danışıqdan həmin kəlimələrin bir çox tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, Şərqi Slavyan dillərinə təkcə poloves-qırçaq dillərindən deyil, həmçinin cənubi Rus çöllərindəki oğuz türklərinin də dillərindən keçdiyini göstərirdi. (4, s.92) Məlumdur ki, qədim türklər qonşu xalqların, o cümlədən Şərqi Slavyan xalqlarının həyatının bir çox sahələrində, daha dəqiqi, isə hərbi, habelə dövlətçiliklə, mədəni sahələrlə əlaqəli həlledici mövqeyə malik olmuşlar.

Alman şərqşünası Menges "qədim ruslar Cənubi Rus çöllərinin türkcə danışan ən azı üç xalqla – qara klobuklar, poloveslər və peçeneqlərlə yaxın əlaqədə idilər, deyə (9, s.67) göstərdiyi kimi əlbəttə, *qədimTürk xalqları – peçeneqlər, poloveslər, torklar, berendeylər, qara klobuklar* hələ monqola qədərki qədim Rus tarixində və taleyində vacib rol oynamışlar. Hətta din-inanc ayrılığı belə bu dövrdə münasibətlərə təsir edə bilmirdi. "Bu xalqların əməli iştirakı qədim Rusiyada siyasi hadisələrin gedişini təyin edirdi. Belə ki, Kiyevin böyük knyazının drujinalarında qara klobuklar mühüm mövqələrdə idilər; hətta ölkənin hərbi vəziyyətində onların sayı 30 min nəfər döyüşçüyə çatırdı. Onlar Kiyev knyazları ilə düşmənçilik edən rus knyazlarına və onların müttəfiqi kumanlara qarşı *Kiyev knyazlarının ən sadıq müttəfiqi* idilər. (9, s.68).

Türklərin *Şərqi Slavyan xalqları tarixində təyinedici, hegemon bir mövqeyə malik olmaları* sübuta ehtiyac duyulmayan bir həqiqətdir. Belə ki, Dövlətin həyatında türklərin müdaxiləsi və iştirakı danılmaz tarixi həqiqətlər olub böyük əhəmiyyət daşıyırdı. Zamanında "Orda hakimiyyəti *də Şərqi Avropada* siyasi təsirə malik idi və Ruslara daim silahlı kömək göstərərək onlarla hərbi itti-faqa girmişdilər; tatar qoşunları bu yöndə daim fəal münasibətdə bulunurdular" (9, s.33). Köçəri tayfalar, berendeylər, torklar və başqaları – qara klobuk deyilənlər... lap qədim zamanlardan rus qoşunlarının atlı bölüklərinin təşkilində əsas mənbə idi. XII əsrdə demək olar ki, bütün knyazlar öz qoşunlarına onları cəlb edirdi. Yuri

Dolqoruki də onları dəvət etmişdi. Onların çoxu xristianlığa iman gətirmişdi (12, s.55) Get-gedə Rusa yaxınlaşan *Türk* ailələri həmin dövətdə mühüm postları tutaraq daim fəallığını saxlayan soylar-nəsillər olmuşlar. Təbii ki, onlar ən çoxu da siyasi səbəblər ucundan tədricən xristianlığa keçməklə, lakin öz türk soyadlarını qoruyub saxlamışdılar. Rus soyadları içərisində yüzlərlə türk mənşəli *Timiryazev, Beketov, Balabanov, Beklemişev, Surikov, Buturlin, Karamzin, Kantemir, Aksakov, Koçubey, Elçanin, Şişkov, Ulanovlar, Urusovlar, Balakirov, Kolçak, Kaşirin, Turgenev, Mansurov, Saltikov, Korsakov, Kayсарov, Çubarov, Baskakov, Bibikov, Buturlin, Karaulov, Karatıqın, Kumaçev, Kabanov, İnsarov, Axmatovlar, Saltikov, Minin, Kononov, Çadayev və b. k.* məşhur soyadlar belə yaranmışdır. *Şübhəsiz, mədəniyyət anlayışına ədəbiyyatla, incəsənətin müxtəlif növlərilə yanaşı, elm, təhsil, dünyagörüşü (etnik tərəkürün miqyası) və s. də daxildir ki, bu baxımdan etnoslar (xalqlar) ilk dövrlərdə mədəni, yaxud barbar vəhşi, sonrakı dövrlərdə isə, daha daha yumşaq terminlərlə, inkişaf etmiş, yaxud geri qalmış olmaqla iki yerə ayrılırlar. Demək, mədəni səviyyə müxtəlifliyi etnosu yalnız xaricdən (müqayisədə) deyil, daxildən də (bir fenomen olaraq) səciyyələndirən çox mühüm göstəricilərdən biridir. (6, s.13). Türk xalqları ilə dünyanın mədəni xalqları arasında ən qədim dövrlərdən etibarən müxtəlif tərəfli sıx əlaqələrin olmasının səbəbini daha yüksək düşüncələrlə bağlamaq lazım gəlir. Bunun birinci səbəbi türklərin, ümumiyyətlə, zəngin mədəniyyətə malik "etnik ailə" dən – Altay ailəsindən çıxması, ikinci səbəbi etnokulturoloji diferensiasiyadan sonra geniş bir coğrafiyada (Asiyadan Avropanın içərilərinə qədər) məskunlaşmaları, üçüncü səbəbi isə mentalitetləri – etnik xarakterləri, psixologiyaları etibarilə "dünyaya açıq" olmaları, yəni dünya ilə müxtəlif tərəfli kontaktlara meyl etmələridir (7, s.88). Eləcə də çox həqiqətləri işıqlandıрмаğı vəd edən Rus-*Türk əlaqələrinin* qədimliyi, çox məzmunlu olan bu əlaqələrin istiqamətləri *özünün* genişliyi, həm də müxtəlifliyi ilə də maraqlı doğurur. Hələ *əlaqələrin intensivləşdiyi* Kiyev Rus dövləti təşkil olunana qədər şərqi slavyanlar türk tayfaları ilə qonşuluqda və sıx təmasda yaşayırdılar. Bu çox şey demək idi. "Rus sivilizasiya və mədəniyyəti... çöl köçərilərindən geyim və silah, mahnu və nağıllar, hərbi quruluş və düşüncə tərzini əxz*

edərək onların sivilizasiya və mədəniyyətindən bəhrələnidir”(13, s.160). Odur ki, lap Pyotra qədərki Rusiyanın ictimai-siyasi həyatının bir çox sahələri türk (tatar) xarakteri daşıyırdı. Bu, “elçilik (səfirlik) qəbulu mərasimlərindən, qayda-qanunlarından başlamış, rus hakimlərinin “knyaz” titulu ilə yanaşı *yiüksək Xəzər* hökmdar titulu olan “Xaqan” rütbəsi, adı *daşımaları və s. faktlarından ibarət idi; qədim Rusun bu xalqlarla böyük və geniş ticarət əlaqələrində türk dəsti-xətti görünürdü*” (8, s. 9-10). Artıq son illərdə Rusiyanın, hətta xüsusən Moskvanın mədəni-etnik tərkibində türkün (tatarın) görkəmli mövqeyə malik olması fikri təsdiq olunmaqdadır. Odur ki, bu dövlətin uzun dövrlər ərzində ideoloji və mədəni həyatı, dili, hətta siyasi mübarizələri Türk-Rus əlaqələri birliyində tam və obyektiv dərk edilə bilər. Uzun müddətli iqtisadi, siyasi və ərazi təmasları nəticəsində rus və türk xalqlarının müəyyən qədər müştərək leksikonu meydana gəlmişdi. Rus dilində Türk alınmalarında bir keyfiyyət üstünlüyü vardır ki, bu da türk alınmalarının – tamğa, kabala, tepter, boqatur, yam, tolmaç, bolvan, basma, ulan, çertoq, arkan, yarlık, vataqa, nabat “həyəcan siqnalı”, tarxan, kolpak, karman, kolımaqa, tovar, erança, kalita, altın, sapoq, çuqun, karaul və s kimi qədim olmasıdır.

Rus-türk münasibətlərində bu əlaqələrin sıxlığı və xarakterinə görə təbii olması sayəsində *Türk təsiri altında ruslar türklərin nəinki təkcə adət-ənənələrini, türk-tatar məişətinin müxtəlif tərəflərini götürürdülər, hətta mənəvi yaxınlaşaraq bu xalqın dilinə bələd olub mənimsədilər.*

Ədəbiyyat

1. Ağamusa Axundov. Dil və mədəniyyət, Bakı, Yazıçı nəşriyyatı, 1992
2. Afad Qurbanov. Türkoloji dilçilik, İstanbul, İrmak Yayınları, 2019
3. Aytac Bedreddin. Arap lehçələrindəki türkce kelimələr, İstanbul, TDAV, 1994
4. Баскаков Н.А. Тюркская лексика в “Слове о полку Игореве”, М., Наука, 1985
5. Бурибаева М.А. Тюркизмы в русском языке. От вариантов к норме, М., Наука 2014
6. Cəfərov Nizami və b. Türkologiya, Bakı, “Türk Dünyası İnfo” İB, 2018
7. Cəfərov Nizami. Türk dünyası: Xaos və kosmos, Bakı, BDU-nun nəşriyyatı, 1998
8. Кононов А.Н. Rusiyada türk dillərinin öyrənilməsi tarixi(1917-ci ilə qədər), Bakı, Çinar-Çap, 2006 c.9-10.
9. Менгес К. Г. Восточные элементы в “Слове о полку Игореве”, Ленинград, Наука, 1979
10. Nuriyeva Təkləli M.A. Türk sözləri rus dilində Bakı, Nurlar Yayın Evi, 2010
11. Nuriyeva Təkləli M.A. Şərqi Slavyan xalqlarında Türk xalqları adı ilə mühafizə edilən mədəniyyət örnəkləri – Journal of Baku Engineering University, 2019 №1. (səh. 18-25)
12. Яновский А.Л. Юрий Долгорукий. М., Московский рабочий, 1955
13. Вернадский Георгий. Два подвига св.Александра Невского. Монгольское иго в русской истории. – Наш современник, 1992, №3, (s.151-164)